

Av civilingenjör Kjell Bengtsson, Stockholm. 1977-01-19

Nybyggaren Olof Jonsson i tingsrätten

Nybyggaren Olof Jonsson (OJ) i Täveldalens Fjäll var enligt traditionen en stridslysten man, som tillbragte en stor del av sin tid i rätten. Med tanke på den storartade insats han gjorde för att skaffa sig och sin familj en nödvändig bärgning, kan det vara av intresse att ta del av vad tingsprotokollen har att säga. De i Riksarkivet förvarade renoverade protokollen från Undersåkers tingsrätt för åren 1820-45 har därför granskats.

Protokollen visar, att OJ under de 26 åren var inför rätten 48 gånger. Antalet mål var dock endast 28, de 20 övriga tillfällena var uppskjutna mål. Protokollen visar också, att OJ inte stod i någon särställning. Flera andra var minst lika flitiga besökare, och några av dem av orsaker, som väcker undran.

OJ som ombud eller vittne

I åtta av målen var OJ ombud. Det första av dessa gällde en tvist mellan OJ:s far, som sålt sitt hemman och ej fått full betalning. Parterna inlämnade en skriftlig förlikning, och rätten behövde endast godkänna denna. Detta, och flera liknande fall, visar, att OJs stridslust i varje fall hade sina gränser. Sex av målen gällde obetalda skulder och blev avklarade utan svårighet. I det åttonde målet var OJ ombud för sin tredje hustru och var tydligen reellt kärande. Det kommer därför att behandlas bland hans käromål.

OJ anlätades som vittne vid sex olika tillfällen. Fem av dessa var rutinbetonade och ger därigenom ingen annan upplysning om OJ, än att de, liksom de tillfällen då han var ombud, belyser hans ställning som en tillförlitlig person. Två av dem ger exempel på en vanlig orsak till tvist inom nybyggesområdet. Två personer delar inbördes slåttern på ett markområde. En av dem eller båda utarrenderar sin del av slåttern, och det blir tvist mellan arrendatorerna och ev även de båda markägarna.

I det sjätte målet, där OJ var inkallad som vittne, ledde förhandlingarna till att OJ var så inblandad i ärendet, att rätten uppmanade parterna att stämma honom. Det kommer därför att behandlas bland hans svaromål.

Registreringsärenden

Sedan OJ fått rätt att slå sig ner i Lilltäveldalen som nybyggare, och Anders Nilsson Renander fortfarande hade sin gamla rätt att utnyttja denna för renskötseln, blev det givetvis ett problem för dem, hur de skulle handla. De löste ärendet salomoniskt genom att dela slåttern lika, intill dess att annat laga beslut fattats. Denna överenskommelse lät de registrera i rätten våren 1821.

Hösten 1838 registrerades i rätten ett avtal mellan OJ och hans svåger i första gifftet, Hans Ersson i Forssa. Enligt avtalet skulle OJ till Hans Ersson sälja 4 kor, 2 kvigor, en oxe, 20

getter, 16 får, en häst samt täcken och fisknät. Djuren skulle tv stanna kvar hos OJ men överlämnas, när Hans Ersson så begärde. Det var vanligt att sådana större försäljningar registrerades, och det var också vanligt, att Hans Ersson var uppköpare. Någon orsak till försäljningen finns ej angiven. En möjlig orsak kan vara, att hustrun, Brita Andersdotter, var sjuklig och ej orkade arbeta. Hon dog nämligen i december samma år.

Det tredje registreringsärendet gällde testamentet och bouppteckningen efter OJ:s andra hustru, Brita Adersdotter. Någon uppgift om tvist i samband härmed finns ej antecknad.

OJ som kärande

OJ uppträdde som kärande i elva mål, vann ett av dessa och förlorade ett. I fyra mål ingicks förlikning. Fem blev ej fullföljda, och orsaken härtill kan ev. vara att förlikning ingåtts, och målen avförts från listan.

Det av OJ vunna målet bestod i att denne stämde norrmannen Lars Pehrsson för att han inte till fullo betalt en i en tidigare rättegång utdömd reseersättning. Norrmannen erkände omedelbart och skulle nu därutöver betala kostnaden för den nya stämningen.

År 1830 stämde OJ ånyo Lars Pehrsson och därjämte två andra norrmän för att de tagit slätter på hans område mellan Storlien och Östra Fjällån. OJ förlorade målet, emedan de svarande kunde påvisa att de haft tillstånd till slåttern på den av Kopparverket disponerade marken. Tvisten var en följd av den oklarhet, som rådde, då OJ fått tillstånd av KMt att slå sig ned som nybyggare, men avvitrningen ännu ej ägt rum. Rätten beslöt också, att båda parterna skulle svara för de egna rättegångskostnaderna.

Redan 1820 stämde OJ två norrmän från Stortävelsdalen för att de tagit slätter på hans mark. Detta blev det första förlikningsmålet, och förekom två gånger inför rätten. Vid det första tillfället infann sig ej norrmännen, den andra gången föredrogs omedelbart en överenskommelse, enligt vilken OJ fick ekonomisk ersättning av norrmännen.

Nästa förlikningsmål gällde norrmannen Pehr Olofsson i Kojdalen. Denne hade tagit slåttern på den mark vid Enbågen, som OJ och sammen Anders Olofsson delat mellan sig. Dessa senare stämde norrmannen, som dock förklarade, att han haft samens tillstånd att utnyttja slåttern. Ingen av de inblandade kunde ge klara bevis på sin rätt, varför målet uppsköts. Vid nästa rättegångstillfälle ingicks en förlikning, som innebar att norrmannen fick behålla större delen av det slagna höet, sammen avstod från utlovad ersättning för höet, OJ fick en mindre del av höet och därjämte ett löfte av norrmannen att denne i framtiden ej mera skulle utnyttja denna slätter. Resultatet är belysande för flera förlikningar, som OJ ingick. Han avstod från tillfälliga fördelar och fick i utbyte den större lotten för kommande år.

Tre månader efter det att föregående mål avslutats, överlämnade sammen Anders Olofsson och hans hustru Anna Sophia Jonsdotter sin rätt till Enbågen till hustruns systerson Jon Andersson. Fyra år senare, 1829, kom OJ i tvist med denne och den förut omnämnde Pehr Olofsson i Kojdalen, om slåttern vid Enbågen. Då ärendet kom upp tredje gången inför rätten, inlämnade parterna en skriftlig överenskommelse. Jon Andersson skulle betala skadestånd till OJ för de kostnader han ådragit denne under 1828, för 1829 skulle Pehr Olofsson överlämna en del av höet till OJ, detta skulle utan kostnad levereras till OJ av Jon Andersson, som därtill

skulle betala ett skadestånd till denne. Dessutom blev Jon Anderssons rätt till mulbete avgränsad.

Ytterligare ett förlikningsmål med OJ som kärande finns redovisat. Thore Larsson Husby hade under några år varit inhyses hos OJ och då kommit i tvist med andra. Vid skördetiden 1829 blev det tvist även med OJ, som anklagade Thore Larsson för att olovligen ha bärgat slätter. Vid hösttinget infann sig ej Thore Larsson, men vid följande vårting inlämnade parterna en skriftlig överenskommelse, enligt vilken Thore Larsson befriades från skyldigheten att sätta upp utlovade stängsel men fick överlämna de hus han uppfört till OJ. Det omtvistade höet samt rättegångskostnaderna delades lika.

Ej fullföljda käromål

Då OJ 1817 var i Täveldalen och valde en plats för sin bosättning, träffade han samtidigt en överenskommelse med norrmannen Lars Pehrsson att denne skulle hjälpa honom med husbygget. Ersättning för arbetet skulle utgå i form av rätt till slätter. OJ anklagade senare Lars Pehrsson för dåligt utfört byggnadsarbete och sa upp överenskommelsen. Tvisten ledde till att OJ 1823 tog ut en stämning på norrmannen för att denne fortsatt att utnyttja slätter. Vid rättegången stod påstående mot påstående, då norrmannen nekade till allt. Rätten uppsköt målet för att OJ nästa gång skulle kunna medföra vittnen. Ärendet kom emellertid ej upp fler gånger. Antingen har OJ ej fått fram sina vittnen, eller också har en förlikning träffats, och målet avförts från listan.

Nästa ej fullföljda mål kom 1837, då OJ stämde en bonde från Duved för stöld av smör. Ingendera parten infann sig inför rätten, och OJ dömdes till böter för sitt uteblivande.

1838 stämde OJ en bonde i Tångböle för att denne "lockat en i kärandens hus varande ung flicka att under dess resa till skriftläsningen hos honom kvarstanna såsom piga", varjämte denne bonde ägnat sig åt olovlig brännvinshandel. Protokollet säger ingenting om hur det gick med flickan. Kronolänsmannen övertog målet om brännvinshantering, med resultat att bonden dömdes till böter. OJ förekom ej mer i målet.

Nästa ej fullföljda mål är det, som kanske väcker mest undran. OJs tredje hustru hade tidigare varit gift med torparen Anders Larsson, och de hade bott tillsammans med de fyra barnen på ett av henne ärvt torp på hemmanet Forssa nr 2. Efter Anders Larssons död såldes torpet på auktion för att täcka Larssons skulder. Köpare var OJs svåger i första giftet, Hans Ersson i Forssa.

Sedan OJ och Stina Ersdotter tretton år senare ingått äktenskap, tog OJ ut stämning först på hennes gode man och senare på Hans Ersson, med begäran om att köpet skulle återgå, när torpet varit Stina Ersdotters och hennes systrars enskilda egendom och därför ej kunnat pantsättas och säljas för att täcka Anders Larssons skulder. Målet kom upp vid flera ting och gick även till Konungens befallningshavande. Då målet efter tre år tydligen skulle slutbehandlas, tog OJ tillbaka sin talan med den motiveringen, att han endast fått fyra dagar på sig för att enligt rättens beslut kalla motparten. Samtidigt anhöll han, att hans styvbarn skulle få bruka sin rätt att, om de så önskade, senare söka återvinna torpet. Det blev således aldrig klargjort, om förpantningen varit laglig. Det blev ej heller undersökt hur stor- och enskiftena i

Forsa påverkat torpets ekonomi. Rätten konstaterade också att OJ ej saknat anledningar för rättegången, varför rättegångskostnaderna kvittades.

Ytterligare ett mål blev ej fullföljt under den undersökta perioden. OJ hade i september 1844 sålt en del av sina ägodelar på auktion. Då denna fortsattes påföljande dag, utropade drängen Mats Matsson dessutom en handkvarn och sju fisknät tillhörande OJ. Denne hävdade att han ej gett tillstånd till denna försäljning och tog ut stämning med begäran om ersättning. Svaranden nekade genom ombud till att ha sålt utan tillstånd, men rätten ansåg att han borde infinna sig personligen och uppsköt målet. Vid nästa rättegångstillfälle kom ej svaranden, och rätten beviljade anstånd. Den ev. fortsättningen ligger utanför den undersökta tiden.

OJ som svarande

I december 1816 tog OJ ett lån på 30 Rd Bco och ställde som säkerhet en förbindelse på 400 Rd Bco av sin svåger Hans Ersson i Forssa. I mars 1826 blev han stämmd enär han inte betalt lånet. OJ erkände utan omsvep och blev dömd att betala utan dröjsmål såväl lån som rättegångskostnader. Med tanke på att hustrun dog kort tid efter det lånet tagits och de därefter följande bekymren, är det inte anmärkningsvärt, att han dröjt med återbetalningen. Man skulle snarare väntat sig fler exempel på bristande betalningsförmåga.

1843 stämde Hans Ersson i Forssa OJ för att han annandag påsk kallat käranden för stråtrövare och dessutom begått sabbatsbrott. OJ erkände att han sagt att Hans Ersson uppförde sig som en stråtrövare. Som skäl angavs att Ersson tillägnat sig ett torp, som tillhört OJs hustru. OJ dömdes till böter för okvädande och sabbatsbrott och fick därjämte betala rättegångskostnaderna.

1840 tog två bönder i Handöl ut stämning på OJ och hans måg Zackris Swensson för att de lagt beslag på fisknät, fisk och båt, som kärandena haft i Visjön. Vid rättegången inlämnades en skriftlig överenskommelse, enligt vilken kärandena fick återta det beslagtagna, nästkommande sommar skulle parterna fiska samtidigt och dela fångsten lika, och därefter skulle all fiskerätt tillhöra OJ.

Änkan Märet Pehrsson på Handöl 2 tog vid hösttinget 1843 ut stämning på drängen Olof Thoresson i samma by, för att denne obehörigen utnyttjat slåttern på hennes mark. (Denne Olof Thoresson var son till OJs gamle medarbetare och motpart, Thore Larsson Husby.) Svaranden lät vid samma ting ta ut stämning på bonden Nils Pehrsson den yngre i Wallan och OJ, för att de i egenskap av målsmän för änkan utarrenderat hennes mark till svaranden och därigenom lockat honom till ev. orätta handlingar. Vid rättegången framkom att Olof Thoresson velat låta kontraktet återgå, sedan han fått veta, att änkan ogillade detsamma. Nils Pehrsson hade dock vägrat härtill. Vidare framgick att änkan varken hade folk eller häst för att kunna klara slåttern. Hennes bror var förargad för att han under fem veckor under bästa skördetid hade fått hjälpa henne utan ersättning. OJ förklarade att hans insats hade begränsats till att hjälpa Nils Pehrsson att skriva kontraktet. Vid det följande vårtinget förklarade parterna, att de voro förlikta. Någon uppgift om innehållet i förlikningen finns ej i protokollet.

De båda norrmännen Bersvend Aflesen och Lars Pedersen tog 1828 ut stämning på OJ m fl för att de i en skrivelse till Konungens befallningshavande framfört äreöriga beskyllningar mot käranden. Vid rättegången blev målet uppskjutet för att svarandena skulle kunna skaffa fram bevis för sina påståenden. Det kom ej upp fler gånger, och förmodligen har förlikning ingåtts.

Till hösttinget 1838 hade två bönder i Handöl instämt två norrmän från Täverdalen för att dessa senare hade tagit slätter på Handöls avradsland kring Visjön. Norrmännen nekade och hävdade, att de haft OJs tillstånd, varför även denne blev instämd i målet. Detta kom upp för fjärde handläggningen vid vårtinget 1040. OJ medgav då att man tagit slätter på Handöls gamla avradsland, men att området kring Visjön numera tillhörde hans nybygge. Då rätten inte kunde få klarlagt hur mycket var och en av de inblandade tagit, blev ansvarsfördelningen dem emellan uppskjuten till nästkommande ting. Målet kom dock ej upp fler gånger, varför det troligen blivit en förlikning.

Ett försök till betyg

En genomgång av protokoll från Undersåkers tingsrätt åren 1820-1845 har inte givit några exempel på att Olof Jonsson skulle söka tvist för dess egen skull. Omkring hälften av tvistemålen gäller slätter och fiske och utgör en följd av en långvarig avvitringsperiod med oklara rättsförhållanden.

OJ sökte gärna förlikning. I denna drog han ofta det längsta strået. Detta jämte hans inlägg i rättegångsförhandlingarna vittnar om skicklig argumentering och sinne för taktik.

OJ var snabb till beslut och handling. Hela hans verksamhet som nybyggare vittnar härom. Detta ledde honom ibland till att förivra sig. Som exempel kan nämnas de två ärekränkingsmålen och den sista tvisten om slättern vid Visjön, där hans handlande byggde på preliminära beslut av myndigheterna.

OJ hade tydligen en stark känsla för rätt och rättfärdighet. Härom vittnar hans anmälan om olaga brännvinshantering, hans strid för hustruns förkomna torp, och försöket att hjälpa både Olof Thoresson och änkan Märet Pehrsson. I ingetdera av dessa fall kunde han räkna med några personliga fördelar.

Vid en bedömning av OJs förhållande till rätten, bör man inte enbart se på de tvister, i vilka han var inblandad, utan även tänka på sådana vanliga mål, som OJ inte råkade ut för. Hit hör inrop på auktion, som ej betalades, stöld, våld, slagsmål, fylleri, faderskapsmål samt under periodens senare del oskicket att mantalsskriva drängar och pigor, som ej städslades och som således var utan försvar.

(Det fanns tydligen redan då en grå arbetsmarknad.) även övriga inom området gick fria från sådana mål, dock med undantag för några bönder i Handöl, som mantalsskrev men ej städslade några drängar.

Kjell Bengtsson